

FRANEKER, MARTINI KERK (gewijd aan Sint Martinus van Tours)

In het jaar 1085 wordt voor het eerst melding gemaakt van een kerk in Franeker. Het huidige gebouw zal ontstaan zijn in het begin van de 15de eeuw. In 1421 hielden Groningers op het Kamperdiep schepen aan met hout dat bestemd was voor de bouw van de kerk.

Het gebouw wekt de indruk een eenheid te zijn. Toch heeft het verschillende veranderingen moeten ondergaan en is het ook niet in één keer ontstaan. Zo liepen bijvoorbeeld oorspronkelijk de zijbeuken door langs de toren. De onregelmatige plaatsing van de ramen, steunberen en kolommen wijst op verschillende bouwfases. De kerk heeft de vorm van een driebeukige pseudo-basiliek; dat betekent dat de daken van de zijbeuken zo hoog zijn aan de kant van het midden-schip, dat in het muurtje op de pilaren, die het middenschip omringen, geen ramen zijn gemaakt, omdat het muurtje daarvoor te laag is. De zijbeuken zetten zich bij de Franeker kerk voort in een kooromgang, een vrij uitzonderlijk iets voor een pseudobasiliek en in Friesland enig.

De onversierde, tot de nok van de kerk onversneden toren, draagt een hoge naaldspits. Tegen de oostzijde van het koor van de kerk is in 1647 een aardig poortje geplaatst. In de natuurstenen bekroning is het stadswapen van Franeker gebeeldhouwd. Tegen de noordzijde van de kerk staat de sacristie. Inwendig heeft deze betimmeringen met briefpanelen en zolderbalken op geprofileerde sleutelstukken.

Interieur

Het kerkinterieur wordt overdekt door drie houten tongewelven, die behalve door de muren ook gedragen worden door het grote aantal van 30 kolommen, die bijzonder slank van vorm zijn. Tussen deze kolommen bevindt zich in de kooromgang een fraai bakstenen gotisch hekwerk. Van de oude inrichting van de kerk is veel verloren gegaan, mogelijk bij de restauratie van het gebouw in 1876-1878. Toen werden tussen de pilaren muren aangebracht met glaspuien en ook in de zijbeuken. In verband met de verwarming wilde men de inhoud verkleinen. Het voor de eredienst gebruikte deel van de kerk kreeg een kruisvorm.

De huidige inrichting van de kerk kwam tot stand bij een tweede grote restauratie in 1940-1943. De architect daarvan was H. van der Kloot Meyburg. Hij liet onder andere de opstelling van het meubilair wijzigen. De banken stonden gegroepeerd rond de tegen een zuidelijke kolom geplaatste kansel, maar werden toen naar het koor gericht. Daar werd ook de kansel opgesteld.

Voor het koor bevinden zich nu onderdelen van het oude doophek met gedraaide balusters. Oorspronkelijk stond dit hek rond de preekstoel. Achter het hek zijn aan de zuidzijde in het koor voorreformatorische onderdelen van de kerkinrichting te vinden: koorbanken. Het zijn vier stel met elk drie zitplaatsen. Ze dateren uit het eind van de 15de eeuw en hebben als enige versiering een 'touwrand'.

In 1622 maakte Syuert Hieronimus, meester kistenmaker te Franeker, voor 300 Carolus guldens de preekstoel. De kuip heeft zogenaamde gekorniste panelen, die zijn ingelegd met ebbenhout. De onderzijde van de kuip is versierd met schubwerk. Bijzonder is het klankbord, waarin als bekroning de afdekking van een oudere renaissance-preekstoel is verwerkt. Dit fraaie klankbordje wordt bekroond door een achterstevoren staande leeuw met het stadswapen van Franeker.

Onder de kerkbanken zijn er meerdere met oude zijschotten. Behalve een 17de eeuwse avondmaalsbank met bolpoten, bezit de kerk ook nog een bank met gotische briefpanelen.

In 1595 vervaardigde Gerryt Jansz. Potter voor f 60,- een gebrandschilderd glas voor de Staten van Friesland. Gedeputeerde Staten lieten Sybrand Tijaerds voor f 42,8,- een glas schilderen.

Deze glazen en mogelijk ook andere gingen verloren.

Pilaarschilderingen

Vermaard zijn de schilderingen op de kolommen van de Franeker kerk. Ze zijn uitgevoerd in de zogenaamde fresco-techniek, dat wil zeggen, dat ze zijn aangebracht op de verse specie. De tijd van ontstaan ligt tussen 1450 en 1500. Aan de zuidzijde vinden we:

4e kolom - St Clothilde	11e kolom - St Lukas
5e kolom - St Rochus	13e kolom - St Jacobus
6e kolom - St Hubertus	14e kolom - St Sebastianus
7e kolom - St Adrianus	

Aan de noordkant zijn weergegeven:

3e kolom - St Dominicus, St Franciscus, St Katherina van Alexandrië en St Margaretha
5e kolom - St Apollonia.

Gedenktekens

In de kerkmuren zijn gedenktekens gemetseld voor Georg van Dunte (1693), Minne van Cammingha, Luts van Herema en hun dochter Lucia (1605), prof. Hendrik Antonius van der Linden (1650), Menelaos Wins en Jacobus Amersfoordt (1824). Voor Christoph Gerike is er een rouwbord uit 1653.

Grafzerken

De kerk bezit een ongeëvenaard groot aantal grafzerken van uitzonderlijke betekenis. Er zijn veel werkstukken bij van de vermaardste Friese zerkhouders. De meeste zerken waren in de 19de eeuw langs de muur geplaatst. Dat gaf geen fraaie aanblik. In 1943 zijn ze op advies van dr. A. L. Heerma van Voss herplaatst. De meeste werden weer in de vloer gelegd. De belangrijkste werden in de zijbeuken chronologisch opgesteld. Zo zijn onder andere te zien werkstukken van Gerbren beeldensnijder, Benedictus Gerbrandts, Vincent Lucas, Claes Jelles en Jelle Claes.

Het orgel

In 1478 bouwde Sicke Greetna in Franeker een orgel, een der eerste in ons land. Jan van Coevelen begon in 1528 met de bouw van een nieuw instrument, dat werd voltooid in 1534 door Hendrik Nijhoff. De naam van de bouwer van een derde orgel in 1719 bleef onbekend. Het huidige instrument werd vervaardigd door de firma L. van Dam en Zn. in het jaar 1842. Er bleef evenwel bijzonder veel oud pijpwerk bewaard. Hierdoor is het Franeker orgel een van de meest interessante Friese instrumenten. De oude orgelkas werd verkocht naar Blokzijl. Diverse kleinere restauraties volgden in de 19de en de 20ste eeuw. De huidige dispositie ziet er zo uit:

Hoofdwerk

Prestant 8'
Bourdon 16'
Roerfluit 8'
Octaaf 4'
Holfluit 4'
Quint 2 ²/₃'
Octaaf 2'
Cornet III-sterk
Mixtuur III-V sterk
Trompet 8'

Bovenwerk

Prestant 8'
Fluit dolce 8'
Fluit 4'
Gemshoorn 2'
Scherp III-sterk
Dulciaan 8'
Tremulant

Pedaal

Prestant 16'
Octaaf 8'
Octaaf 4'
Bazuin 16'
Trompet 8'

S. ten Hoeve
1978

Literatuur

- Voorlopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst - 's-Gravenhage 1930, blz. 89-93.
- H. van der Klooi Meyburg - De restauratie van de Martinikerk te Franeker.
In: De Vrije Fries XXXX, 1-18, Leeuwarden 1950.
- Dr. A. L. Heerma van Voss - De opgezette grafzerken in de Martinikerk te Franeker.
In: De Vrije Fries XXXX, blz. 19-34, Leeuwarden 1950.
- M. Seybel - Orgels in Friesland, deel I blz. 114-124, Baarn 1970.